บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว อันเกิดจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและโทรคมนาคม ทำให้ทุกประเทศทั่วโลกสามารถสื่อสารกันได้อย่างสะดวกรวดเร็วเสมือนโลกไร้พรมแดน เช่นเดียวกับการส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของคนไทยเปลี่ยนไปจากเดิม โดยเฉพาะกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ มีการแข่งขันทางด้านวิทยาการเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร อนึ่งจากสภาพสังคมไทยมีลักษณะเป็นสังคมเปิด ทำให้วัฒนธรรมต่างชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมตะวันตก มีการหลั่งไหลถ่ายเทเข้ามาอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในภาวการณ์ปัจจุบัน กระแสโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อวิถีชีวิตของชาวไทยไม่ว่าจะเป็นกระแสเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม กระแสการบริโภคข้อมูลข่าวสาร (สำเนียง ผดุงศิลป์, 2548, หน้า 7) สภาพบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม บรรดาประเพณีพิธีกรรมที่เคยมีความหมาย ความสำคัญต่อการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในสังคมกำลังหมดไป (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543, หน้า 14) สังคมไทยเกิดการเลียนแบบวัฒนธรรมต่างชาติที่แปลกใหม่กว่าเดิม ซึ่งในบางครั้งการรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติของคนไทยก็มิได้คิดเปรียบเทียบอย่างละเอียดลึกซึ้ง และมิได้พิจารณาไตร่ตรองว่าวัฒนธรรมต่างชาติที่รับมานั้นเป็นวัฒนธรรมที่ดีหรือไม่ดี เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับสังคมไทยอย่างไร วัฒนธรรมต่างชาติที่เข้าสู่สังคมไทยมีความหลากหลาย ทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น การใช้สินค้าแบรนด์เนม (Brand Name) การบริโภคอาหารจานด่วนประเภทฟาสต์ฟูดส์ (Fast Food) การแต่งกายมีการเปิดเผยเรือนร่าง มีการแสดงออกที่ไม่เหมาะสมในสถานที่สาธารณะ

ผลของการรับวัฒนธรรมต่างชาติดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ กับสังคมไทยอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านภาพลักษณ์อันดีงามด้านจิตใจที่เปลี่ยนไปจากเดิม ความมีน้ำใจช่วยเหลือกันและกันลดน้อยลง ปัญหาด้านคุณธรรมและมนุษยธรรมเพิ่มขึ้น ภูมิปัญญาทางด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณี องค์ความรู้ของบรรพบุรุษที่สืบทอดมาอย่างยาวนานถูกมองข้าม ภาพโดยรวมของสังคมไทยปัจจุบันโน้มเอียงสู่วิถีชีวิตแบบตะวันตก มีการยึดเอามาตรฐานความเจริญของตะวันตกเป็นหลัก ภาษาและดนตรีมีการผสมผสานเกิดกลายพันธ์เป็นลูกครึ่ง หรือมีการยึดเอาตะวันตกเป็นแบบอย่างในการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม (พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, 2541, หน้า 128)

ประเวศ วะสี (2539, หน้า 31-32) ให้ข้อคิดเห็น เรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยว่า วัฒนธรรมตะวันตกมีส่วนผลักดันให้คนในสังคมไทยหลุดลอยออกจากวัฒนธรรมเดิมที่รู้จักคุ้นเคยมาหลายชั่วคน ด้วยความไม่เข้าใจของคนไทยที่อาจเห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งคร่ำครึ ต้องพัฒนาให้ทันสมัยตามแบบยุโรป เมื่อผ่านการต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ผลที่ติดตามมาก็คือ ชนบทไทยถูกทำลาย เกิดสภาพการล้มละลายของชุมชน ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เกิดครอบครัวแตกแยกอันเนื่องจากความไม่สมดุลของชีวิต ผู้คนต้องออกจากบ้าน ออกจากชุมชน พ่อแม่ สามีภรรยา แยกย้ายกันออกไป สภาพชีวิต เศรษฐกิจล้มละลาย มีผลกระทบต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทั้งนี้เนื่องจากการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวมีความสำคัญ เพราะการศึกษาเริ่มต้นที่ครอบครัว ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เกิดจากการพัฒนาที่ไม่เข้าใจ ไม่เคารพภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากนั้น อิทธิพลของอารยธรรมจากต่างประเทศยังส่งผลให้วัฒนธรรมไทยผันผวนไปตามกระแสสากลอย่างรวดเร็ว เยาวชนไทยจำนวนมากขาดความรู้ความเข้าใจและเห็นห่างจากวิถีวัฒนธรรมประจำชาติออกไปทุกขณะ ทั้งมีแนวโน้มในอนาคตว่าอิทธิพลของอารยธรรมจากต่างประเทศจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจนขาดดุลยภาพ หากมิได้มีการแก้ไข (อนุรักษ์ จุรีมาศ, ม.ป.ป., หน้า 2)

อย่างไรก็ตาม การไหลเข้าของวัฒนธรรมต่างชาติสู่สังคมไทย โดยผ่านบุคคลและสื่อประเภทต่าง ๆ เราไม่สามารถปิดกั้นและหันหลังให้อย่างสิ้นเชิง เพียงแต่สังคมไทยจำเป็นต้องมีกลไกในการดูแลกระแสวัฒนธรรมต่างชาติที่ไหลเข้ามา ให้ถูกเลือกรับอย่างเหมาะสม อีกทั้งต้องไม่ลืมที่จะฟื้นฟู ส่งเสริม และอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย อันเป็นเอกลักษณ์ที่ทรงคุณค่ายิ่งของชาติไทย ให้คงอยู่สืบทอดต่อไปแก่คนรุ่นหลัง เนื่องจากวัฒนธรรมไทยเป็นมรดกตกทอด และมีประวัติอันยาวนานที่บ่งบอกถึงความเป็นไทย สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่มีคุณลักษณะเฉพาะชัดเจนว่าเป็นผู้ก่อกำเนิดศิลปวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย และมีวิวัฒนาการตามลำดับอย่างต่อเนื่อง

เมื่อพิจารณาเรื่องการเผยแพร่วัฒนธรรมผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า วารสารเป็นทรัพยากรสารสนเทศประเภทหนึ่ง ที่มีความสำคัญและมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัย ข้อเขียนและบทความส่วนใหญ่ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารเป็นเรื่องใหม่ ทันต่อเหตุการณ์ของโลกและสังคมปัจจุบัน (นวลจันทร์ รัตนากร์, 2525, หน้า 106) รวมทั้งวารสารยังมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม และสารสนเทศที่ได้รับมีความทันสมัยต่อเนื่องสม่ำเสมอ ให้ความรู้ ความคิดและความบันเทิง นอกจากนี้วารสารยังมีการเปิดโอกาสให้สาธารณชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ต่าง ๆ ต่อกัน อันจะส่งผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในสาขาวิชาต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ซึ่งโดยปกติการผลิตวารสารแต่ละฉบับจะมีการระบุขอบเขตตามแขนงวิชาใดวิชาหนึ่งหรือรวมเรื่องทั่ว ๆ ไปขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดทำวารสารชื่อนั้น ๆ ในส่วนของผู้จัดทำวารสารนั้น มีทั้งหน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน องค์การ สถาบัน หรือสมาคม (จารุวรรณ สินธุโสภณ, 2521, หน้า 90-91) อนึ่งจากความเจริญทางด้านวิทยาการการพิมพ์ มีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ เช่น การใช้คอมพิวเตอร์พิมพ์ข้อความแทนการเรียงพิมพ์ด้วยตัวหล่อ ทำให้ระบบการพิมพ์สามารถพิมพ์ได้จำนวนมากอย่างมีประสิทธิภาพ (จิตติมา หนูช่วย, 2548, หน้า 41) ส่งผลให้การผลิตและเผยแพร่สื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภทในปัจจุบัน รวมทั้งวารสารก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน ทั้งวารสารวิชาการ วารสารข่าวเชิงวิจารณ์ และวารสารทั่วไป

วารสารวิชาการนั้น มีการนำเสนอเนื้อหาสาระ ความก้าวหน้าของวิทยาการใหม่ ๆ เช่น ทฤษฎีใหม่ การค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ผลการวิจัย ฯลฯ ช่วยให้ผู้อ่านเกิดความรู้ทางวิชาการในวงกว้าง จนถึงความรู้เฉพาะสาขาวิชาที่ตนเองสนใจหรือประกอบอาชีพอยู่ ด้านผู้เขียนวารสารส่วนใหญ่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้น ๆ วารสารบางฉบับจะเสนอเค้าโครงของการวิจัยใหม่ ๆ ทำให้ทราบว่าใครกำลังทำวิจัยเรื่องอะไรอยู่บ้าง บางฉบับนำเสนอบทความมากกว่า 1 ภาษา (สมุล รัตตากร, 2539 หน้า 203-204) นอกจากนั้น บทความที่ลงในวารสารวิชาการยังประกอบด้วยทรรศนะ ข้อคิดเห็น บทวิเคราะห์และวิพากษ์ข้อมูลในเชิงวิชาการต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัย ในส่วนของการผลิตและเผยแพร่วารสารวิชาการในปัจจุบันนั้น มีหลากหลายสาขามากขึ้นกว่าก่อน เช่น สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กฎหมาย ภาษา และรัฐศาสตร์ เป็นต้น

วารสารสาขาวัฒนธรรมถือเป็นวารสารวิชาการแขนงหนึ่งที่เป็นสื่อกลางในการนำเสนอเนื้อหาวัฒนธรรมอย่างละเอียดลึกซึ้ง ให้สาระความรู้ที่เป็นการจุดประกายแสงสว่างทางปัญญาแก่ผู้อ่าน เนื้อหาของวารสารส่วนใหญ่ครอบคลุมเรื่องทางประวัติศาสตร์ ทั้งประวัติบุคคล เหตุการณ์ สถานที่ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และประเพณี (ไศลทิพย์ จารุภูมิ, 2547, หน้า 260-261) สำหรับวารสารประเภทนี้มีการผลิตและเผยแพร่มาเป็นเวลานาน ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ตัวอย่างวารสารสาขาวัฒนธรรมในประเทศไทย ได้แก่ กินรี เมืองโบราณ วารสารวิจัยศิลปวัฒนธรรม ศิลปวัฒนธรรมศิลปากร วัฒนธรรมไทย (ปัจจุบันยกเลิกการผลิต) และวัฒนธรรมสัมพันธ์สาร (ปัจจุบันยกเลิกการผลิต) เป็นต้น วารสารสาขาวัฒนธรรมของต่างประเทศ ได้แก่ Americana, Culture & Tradition: the Canadian Graduate Student Journal of Folklore and Ethnology, Journal of Popular Culture, The Journal of American Culture เป็นต้น

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

จากความสำคัญของวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้หน่วยงาน สถาบัน องค์กรต่าง ๆ ตระหนักถึงบทบาทภาระหน้าที่ของตนเอง ที่จะเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ และเกิดการสืบทอดผ่านสื่อที่หลากหลาย รวมทั้งสื่อประเภทวารสาร เนื่องจากสื่อประเภทนี้สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการนำเสนอข่าวสารข้อมูลเชิงสร้างสรรค์งานวัฒนธรรมไทยสู่สังคมอย่างต่อเนื่องเป็นปัจจุบัน และผู้วิจัยได้ตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมไทย ซึ่งการสำรวจพบว่าการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันยังมีไม่มากนัก กอปรกับผู้วิจัยในฐานะเป็นบรรณารักษ์ที่ให้บริการงานวารสารของห้องสมุดมหาวิทยาลัย เห็นคุณค่าและประโยชน์ของวารสารวิชาการว่าเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีความสำคัญในยุคสังคมสารสนเทศเช่นปัจจุบัน จำเป็นต้องพัฒนาแหล่งวารสาร วิธีการเผยแพร่เนื้อหา และการเข้าถึงสารสนเทศอย่างถูกต้อง ทันสมัย และรวดเร็วต่อการนำไปใช้งาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวารสารสาขาวัฒนธรรมที่มีการจัดทำและเผยแพร่ในปัจจุบันเพื่อเป็นการอนุรักษ์และดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมไทย อันเป็นเอกลักษณ์ของชาติให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวารสารสาขาวัฒนธรรม จำนวน 5 รายชื่อ ได้แก่ กินรี เมืองโบราณ ศิลปวัฒนธรรม ศิลปากร และสารคดี

2. เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาวัฒนธรรมไทย ที่ปรากฏในวารสารสาขาวัฒนธรรม ระหว่างปี พ.ศ. 2545-2549

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ผู้ปฏิบัติงานบริการสารสนเทศ สามารถเข้าถึงเนื้อหาวารสารสาขาวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัยของผู้ใช้บริการ

2. เป็นแนวทางสำหรับสถาบันบริการสารสนเทศ ในการคัดเลือกและจัดหาสารสนเทศวารสารสาขาวัฒนธรรมไทย

3. เป็นแนวทางสำหรับผู้จัดทำวารสารสาขาวัฒนธรรมไทย ในด้านการผลิตและเผยแพร่วารสารสาขาวัฒนธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

1. วิเคราะห์เนื้อหาวารสารสาขาวัฒนธรรมภาษาไทย ที่ตีพิมพ์ระหว่างปี พ.ศ. 2545-2549 โดยจำแนกเนื้อหาเป็น 6 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

1.1 วัฒนธรรมการดำรงชีพ

1.2 สังคม เศรษฐกิจ การเมือง

1.3 ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี

1.4 ศิลปกรรมและนันทนาการ

1.5 มรดกทางวัฒนธรรม

1.6 ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาไทย

2. วารสารสาขาวัฒนธรรมไทยที่นำมาวิเคราะห์ครั้งนี้ มีจำนวน 5 ชื่อเรื่อง ได้แก่ กินรี (รายเดือน) เมืองโบราณ (ราย 3 เดือน) ศิลปวัฒนธรรม (รายเดือน) ศิลปากร (ราย 2 เดือน) และสารคดี (รายเดือน) ที่ตีพิมพ์ระหว่างปี พ.ศ. 2545-2549 เนื่องจากวารสารกินรี ศิลปวัฒนธรรม และศิลปากร มีเนื้อหาส่วนใหญ่เน้นด้านวัฒนธรรมของไทย และมีการเผยแพร่อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอถึงปัจจุบัน ส่วนวารสารสารคดีและเมืองโบราณนั้นเป็นวารสารที่มีชื่อเสียงและได้รับความสนใจในวงกว้างมีเนื้อหาหลากหลายสาขา และจากการศึกษาเนื้อหาวารสารสารคดีและเมืองโบราณพบว่ามีการนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของไทยด้วย

ข้อจำกัดของการวิจัย

การวิเคราะห์เนื้อหาด้านวัฒนธรรมไทยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกเฉพาะบทความเด่นที่ปรากฏจากปกหน้า หรือหน้าบรรณาธิการของวารสารแต่ละฉบับ มาเป็นกลุ่มตัวอย่าง

นิยามศัพท์เฉพาะ

การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง การแยกแยะเนื้อหาวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในวารสาร โดยจำแนกเนื้อหาเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. วัฒนธรรมการดำรงชีพ ประกอบด้วย

1.1 อาหารและโภชนาการ

1.2 เครื่องนุ่งห่ม

1.3 ที่อยู่อาศัย

1.4 วิถีชีวิตความเป็นอยู่

1.5 การประกอบอาชีพ

1.6 ภาษา

1.7 การศึกษา

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

2. สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ประกอบด้วย
   2.1 สถาบันทางสังคม (ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน)
   2.2 โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม (สาธารณสมบัติ สาธารณูปโภค)
   2.3 ธรรมศาสตร์ (กฎหมาย)
   2.4 การเมืองการปกครอง
      2.4.1 สถาบันการปกครอง
      2.4.2 สถาบันพระมหากษัตริย์
      2.4.3 ระบอบการเมือง นักการเมือง พรรคการเมือง บทบาทประชาชน
      2.4.4 ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ
      2.4.5 พระราชพิธี รัฐพิธี
3. ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ประกอบด้วย
   3.1 ศาสนา (ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนพิธี)
   3.2 ความเชื่อ พิธีกรรม
   3.3 ขนบธรรมเนียมประเพณี
   3.4 เอกลักษณ์ (ค่านิยม จริยธรรม คุณธรรม)
4. ศิลปกรรมและนันทนาการ ประกอบด้วย
   4.1 จิตรกรรม
   4.2 ประติมากรรม
   4.3 สถาปัตยกรรม
   4.4 วรรณกรรม
   4.5 ดนตรีและนาฏศิลป์
   4.6 นันทนาการ (การละเล่น กีฬา ศิลปะการแสดง)
5. มรดกทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย
   5.1 อนุสรณ์สถาน
   5.2 อุทยานประวัติศาสตร์
   5.3 แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน
   5.4 เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีพ
   5.5 จารึก ตำนาน เอกสารโบราณ

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

6. ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาไทย ประกอบด้วย

6.1 โหราศาสตร์

6.2 แพทย์แผนไทย

6.3 การเกษตร

6.4 ยุทธศาสตร์

6.5 ศิลปหัตถกรรม

วารสารสาขาวัฒนธรรม หมายถึง วารสารที่มีการนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรม ได้แก่ กินรี เมืองโบราณ ศิลปวัฒนธรรม ศิลปากรและสารคดี

วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของคนที่ได้จากการสั่งสม เลือกสรร ปรับปรุง และแก้ไข จนเป็นสิ่งที่ดีงาม เหมาะกับสภาพแวดล้อมของสังคมนั้น ๆ หรืออาจมีการรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่น โดยสมาชิกในสังคมสืบทอดเป็นมรดกต่อกันมาจากอดีต และยึดถือเป็นแบบแผนเพื่อปฏิบัติร่วมกัน

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University